

STUDIA I MATERIAŁY

Тимур Горбач

(Інститут рукопису Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського, Київ)

канд. іст. наук, tamerlangorbach@gmail.com

ORCID iD: 0000-0002-2769-5768

З історії одного фальсифікату: привілей Казимира III для панів із Бжезя

У фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського зберігається близько сотні пергаменних документів XIV–XVIII ст., що мають польське походження. Левова частка з них належить до зібрання Львівської греко-католицької митрополичої консисторії¹. Водночас існує невелика група документів, яка входить до архіву Одеського товариства історії та старожитностей². Ідеться передусім про грамоти польських королів: Казимира III, Стефана Баторія, Владислава IV, Станіслава Августа Понятовського.

З-поміж документів, що вийшли з придворних канцелярій цих монархів, на особливу увагу заслуговує привілей Казимира III, виставлений у Пшедбужі (*Predborie*) 7 вересня 1370 р.

Зміст документа можна умовно розділити на дві частини. У першій – Казимир III підтверджує привілей імператора Карла IV від 1355 р. для братів Збігнева та Станіслава із Бжезя. За вірну службу імператор надав обом шляхтичам титули графів Священної Римської імперії (*Sacri Imperii Romani comites*), а також герб, відмінний від того, який носить решта представників роду Пломінь (*Plomien*)³. У другій частині король дарує Пшедбору та Пакославу, синам покійного Збігнева, місто Влодзіслав/

¹ Київ, Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [далі: ІР НБУВ], ф. XVIII; Є. Чернухін, *Колекція рукописів та архів митрополита Андрія Шептицького. Каталог фонду XVIII Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*, Київ 2011.

² ІР НБУВ, ф. V.

³ До герба Пломінь (у блакитному полі срібна голова лева, що вивергає полум'я) імператор додав золотого коронованого орла (див. текст документа).

Водзіслав (*oppidum nostrum Wlodziaw/Wodziaw*) з прилеглими селами, як нагороду за заслуги їхнього батька.

Текст привілею з оригіналу ніколи не друкувався. Свого часу Францішек Пекосінський опублікував його *per oblatum* у першому томі „Дипломатичного кодексу Малопольці” із застереженням, що документ є фальсифікатом⁴. На підтвердження цього дослідник навів кілька аргументів. Почав з того, що уряд гетьмана польного (*exercituum campiductor*), з’явився в Польському королівстві лише наприкінці XV або на початку XVI ст.⁵ Вказав також на наявність у тексті й низки інших анахронізмів, як наприклад, уживання титулів „*aulici et clientes nostri*”, „*secretarius*” – нехарактерних для того часу. Далі автор, розмірковуючи над питанням: чому Казимир III п’ятнадцять років зволивав із затвердженням привілею для Збігнева із Бжезя, наданого йому імператором Карлом IV ще 1355 р., і вчинив це вже після смерті самого Збігнева, дійшов висновку, що імператорський привілей також сфальшовано. Насамкінець Ф. Пекосінський піддав критиці тестаційну частину документа, зазначивши водночас, що імена п’яťох із дев’яти свідків не зустрічаються в тогочасних джерелах⁶.

Коментуючи другу частину привілею, у якій король надає синам Збігнева місто Влодзіслав, Ф. Пекосінський мусив визнати, що „*rzecz ta, choć mylnie przedstawiona, jest jednak na fakcie prawdziwym oparta*”, бо описана також у хроніці Яна із Чарнкова⁷. Однак у свідченнях обох джерел є певні розбіжності. Перша стосується датування. Привілей видано у Пшедбужі *in vigilia Nativitatis beate Marie virginis*, тобто 7 вересня. За переказом Яна із Чарнкова, Казимир III на початку вересня 1370 р. дійсно прибув зі своїм двором до містечка Пшедбуж, аби звідти, за звичаєм, вирушити на лови. На Різдво Пресвятої Богородиці (8 вересня), король, не зважаючи на вмовляння й перестороги деяких вельмож, поїхав до лісу

⁴ *Kodeks dyplomatyczny Małopolski* [далі: *KDM*], [t. 1]: 1178–1386, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1876, s. 369–371.

⁵ За часів Казимира III основу польського війська становило посполите рушення (*expeditio generalis*), на чолі якого, зазвичай, стояв сам король, і лише зрідка обов’язки управління військом покладалися на його заступників – старост або інших урядників (S. M. Kuczyński, *Polskie siły zbrojne za Kazimierza Wielkiego i Andegawenów*, „*Studia i Materiały do Historii Wojskowości*” 1965, t. 11, cz. 2, s. 25–32, 40). Початки ж гетьманства в Польщі сягають середини XV ст. і тісно пов’язані з поступовим утвердженням нової організаційної моделі коронного війська, відповідно до якої суттєво зросла роль найманих контингентів. Керівництво найманцями здійснювали спеціально призначені для цього гетьмани (*campiductores*). Першим з них був Петро Дунін, який згадується на цій посаді під 1461 р. (Z. Spieralski, *Geneza i początki hetmaństwa w Polsce*, „*Studia i Materiały do Historii Wojskowości*” 1960, t. 5, cz. 1, s. 297–298, 312).

⁶ *KDM*, t. 1, s. 372.

⁷ *Ibidem*, s. 371.

на згубне для себе полювання. Зранку наступного дня, переслідуючи оленя, він впав разом із конем і поранив ліву голілку. Рана спричинила лихоманку, що майже не відпускала короля впродовж кількох останніх місяців його життя. Наприкінці жовтня хворого Казимира привезли до Кракова, де 1-го листопада він, усвідомлюючи, що недуга може бути смертельною, розпорядився запитати в лікарів „чи, бува, не вбачають у ньому якихось ознак смерті”, хотів бо подбати про спасіння душі й виголосити останню волю. На світанку 3-го листопада король звелів скласти тестамент, у якому відписав своїм підданам чимало майна та спадкових володінь. Деяким із них, а саме: *Sbigneo, Predborio et Pacossio fratrum dictis Sbigneoviczi opidum Wlodziaw dictum cum suis adjacentiis legavit*⁸. Отже, за Яном із Чарнкова привілей для Збігневичів разом з іншими було написано 3-го листопада. Таке неузгодження в датах можна пояснити тогочасною практикою королівської канцелярії, відповідно до якої між моментом виголошення волі монарха на видання документа та його написанням часто траплявся хронологічний розрив. Простіше кажучи, безпосереднє написання, оформлення, відтак виставлення документа („datum”) з об’єктивних причин могло відбутися лише через деякий час після правового акту („actum”), але найчастіше з хронологічною та географічною прив’язкою до нього⁹. Зважаючи на це, можна припустити, що Казимир III розпорядився виставити привілей для панів із Бжезя 7-го вересня в Пшедбужі, а підготовлено його було 3-го листопада в Кракові, проте із зазначенням дати й місця правового акту. Друга розбіжність стосується переліку реципієнтів королівського надання. На відміну від хроніки, серед обдарованих королем синів Збігнева названо лише Пшедбора та Пакослава, ім’я ж Збігнева Збігневича – пропущено. На цю обставину вказав ще Ф. Пекосінський. Однак відтоді оригінальний текст документа зазнав певних змін. До двох названих Збігневичів було додано третього: над іменем Пшедбора маленькими літерами, чорним атраментом дописано ім’я „Zbigneo”. Коли було зроблено цю вставку, і хто був її автором – сказати важко. Оскільки Ф. Пекосінський для своєї публікації використав текст із Краківських актових книг, уписаний туди 1646 р., можна вважати, що принаймні на час облятування такої вставки в оригіналі документа ще не було, або ж переписувач з якоїсь причини її проігнорував.

⁸ *Joannis de Czarnkow Chronicon Polonorum*, oprac. J. Szlachetowski, [w:] *Monumenta Poloniae historica*, t. 2, wyd. A. Bielowski, Lwów 1872, s. 634–635.

⁹ S. Kętrzyński, *O elementach chronologicznych dokumentów Kazimierza Wielkiego*, [w:] *Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Historyczno-Filozoficzny. Serya II*, t. 31, Kraków 1914, s. 92–178, 158–163.

У питанні неузгодженості тексту привілею з наративом Яна із Чарнкова Ф. Пекосінський уважав, що передусім слід вірити Яну з Чарнкова, оскільки він, як королівський підканцлер, майже повсякчас перебував при дворі Казимира III, а тому був добре обізнаний з усіма державними справами¹⁰.

Підсумовуючи сказане, дослідник зазначив, що автентичне надання Казимира III на користь панів із Бжезя, як і багато інших, було невдовзі скасоване Людовіком Анжуйським та його матір'ю Єлизаветою, натомість в родині залишилася лише традиція, що пізніше лягла в основу підробленого привілею¹¹. Але чи так було насправді? Щоб відповісти на це питання слід ще раз звернутися до хроніки Яна із Чарнкова.

Отже, коли хворий Казимир ще перебував на півдорозі до Кракова, у самому місті на нього вже очікували посланці від угорського короля на чолі з князем Владиславом Опольським, палатином Угорщини. Вони прибули, як оповідає хроніст, аби висловити співчуття хворому монарху, проте насправді, у разі смерті Казимира, мали забезпечити перехід Польського королівства під владу Людовіка Анжуйського¹². Саме Владислав Опольський подбав про те, аби всі привілеї та надання, що їх король перед смертю заповів своїм слугам і родичам, притримати до приїзду свого сеньйора¹³. Прибувши 7-го листопада до Кракова, Людовік спочатку наказав виконати останню волю покійного монарха, однак невдовзі, підмвлений своїми дорадниками, передумав. Відтак розпорядився віддати згадані привілеї на розсуд архієпископа гнєзненського Яніслава та єпископа краківського Флоріана. Ті, за словами хроніста, усе схвалили й наказали роздати (*ipsi omnia approbantes distribuere jusserunt*), окрім лише тих надань, які Казимир III відписав своєму онукові, слупському князю Казимиру IV та позашлюбним синам¹⁴. Цей ординарний, на перший погляд, пасаж свідчить про те, що в справі перегляду королівського заповіту йшлося головне про питання загальнодержавної ваги, тоді як значно скромніші донації для шляхти не викликали заперечень. І справді, Людовіка більше непокоїло те, що згідно з волею його попередника, низка надважливих

¹⁰ KDM, t. 1, s. 371.

¹¹ З цим висновком погодилися й деякі інші дослідники: S. Gawęda, *Możliwość państwa małopolskie w XIV i w pierwszej połowie XV wieku. Studia z dziejów rozwoju wielkiej własności ziemskiej*, Kraków 1966, s. 44. Деяко суперечливою натомість виглядає думка Станіслава Цинарського, який з одного боку погодився з тим, що надання Казимира III для Збігневичів було скасоване Людовіком Анжуйським, а з іншого – стверджував, що місто Влодзіслав залишилося у власності Пшедбора (S. Cynarski, *Dzieje rodu Lanckorońskich z Brzezia: od XIV do XVIII wieku: sprawy kariery urzędniczej i awansu majątkowego*, Warszawa 1996, s. 56–57).

¹² J. Dąbrowski, *Ostatnie lata Ludwika Wielkiego 1370–1382*, wyd. 2, Kraków 2009, s. 148.

¹³ *Joannis de Czarnkow Chronicon Polonorum*, s. 639.

¹⁴ *Ibidem*, s. 639–640.

польських князівств (Добжинське, Куявське, Серадзьке та Ленчицьке) разом із кількома замками могли опинитися в руках Казимира слупського, який мав своїх прихильників серед можновладців і теоретично навіть міг претендувати на польську корону. Тому, після всіх подальших дебатів, що точилися навколо заповіту, Людовік наполіг на зміні саме цієї його частини.

Що стосується решти надань, то тут Ян із Чарнкова чітко зазначив, що: *omnes donationes, praeterquam filiis regis naturalibus factas, fuerunt sortitae effectum*¹⁵, з чого випливає, що привілей для шляхти було схвалено й роздано¹⁶. Серед них, найімовірніше, був і той, за яким брати Пшедбор, Пакослав та Збігнев набували права на місто Влодзіслав з околицями. Той факт, що сам Пшедбор, обіймаючи посаду маршалка, як пізніше і його син Збігнев, також маршалок Королівства, писалися „*de Wlodzislaw*”¹⁷, є промовистим доказом того, що місто залишилося у власності дідичів Бжезя.

Подальша доля привілею залишається невідомою, проте цілком ймовірно, що він ліг в основу більш пізнього фальсифікату¹⁸, тобто нашого документа. Свого часу Зигмунд Ласоцький¹⁹ встановив, що автором підробки був Станіслав Воєнський (бл. 1613–1685) архідиякон пілецький і адміністратор люблінського абатства, згодом краківський канонік, а з 1680 р. – єпископ кам'янецький. Він походив із родини Мацея Воєнського (†1648), доктора медицини, який зробив доволі успішну кар'єру: деякий час обіймав посаду бургомістра Кракова, а також був ректором Краківської академії. Станіслав, маючи добрий приклад для наслідування в особі свого батька, і собі не пас задніх. Навчався спочатку в Краківській академії, а потім продовжив студії в освітніх закладах Німеччини та Болоньї, відтак 1637 р. здобув ступінь доктора обох прав; у Римі був висвячений на пресвітера й таким чином міцно пов'язав своє життя з духовною кар'єрою. Першим вагогим здобутком С. Воєнського на цьому шляху стало призначення його в 1645 р. на посаду архідиякона пілецького. За виконання важливих дипломатичних доручень за

¹⁵ Ibidem, s. 639–640.

¹⁶ Vide: J. Luczyński, *Majątki ziemskie panującego w Małopolsce do 1385 roku*, Poznań 1967, s. 57, 63, 154.

¹⁷ Див. напр.: *Antiquissimi libri iudiciales terrae Cracoviensis* [далі: *Ant. lib.*], p. 1–2, ed. B. Ulanowski, *Starodawne prawa polskiego pomniki* [далі: *SPPP*], t. 8, [cz. 1–2], Kraków 1884–1886, nr 1857, 2487, 4252, 6192, 7401, 7479, 7937, 8402, 8418, 8467, 8547, 10397, 10418, uw. 242/57, 60, 325/64; *Prawo polskie w praktyce sądowej XIV i XV wieku. Wyciągi z najdawniejszych ksiąg sądowych ziemi krakowskiej*, wyd. A.Z. Helcel, *SPPP*, t. 2, Kraków 1870, nr 808.

¹⁸ Vide: A. Gąsiorowski, *Donacje Kazimierza Wielkiego dla rycerstwa*, „*Studia i materiały do dziejów Wielkopolski i Pomorza*” 1979, t. 13, z. 1, s. 77, прим. 28.

¹⁹ Z. Lasocki, *O fałszyfikatach w Archiwum Skarbcia Koronnego*, „*Miesięcznik Heraldyczny*” 1930, nr 9, s. 177–192.

кордоном 1660 р. С. Воєнський отримав від короля Яна II Казимира рекомендацію (відповідно до *ius praesentationis*) на вступ до краківського кафедрального капітулу. Однак тут його попервах спіткала прикра невдача, оскільки згідно з правилами для включення до складу капітулу він мусив подати на розгляд його членів докази свого шляхетного походження та представити свідків, з чим мав певні труднощі. Утім вже наступного року С. Воєнський зумів таки домогтися свого після того, як постав перед очима каноніків капітулу в оточенні свідків, що під присягою засвідчили його рицарське походження²⁰.

Важливе значення для цієї справи мали документи, які С. Воєнський надав для підтвердження древності й шляхетності свого роду. В архіві Краківського кафедрального капітулу на Вавелі деякий час зберігався кодекс під назвою „Genealogia familiae Woiesnciorum”. Він походив з 1661 р. і вмщував трансумовані привілеї польських та іноземних володарів, а також виписки з Коронної метрики, дотичні роду Воєнських²¹. Цей кодекс, що на сьогодні вважається зниклим, був тісно пов’язаний ще з двома рукописами. Один із них, розкішно оздоблений, має назву „Flamma rediviva e bustis et cineribus atavorum erumpens, olim factis, nunc exemplis Woiesnciorum a Brzezic domum collustrans, ex veterum historis, antiquis documentis, imperatorum, regum, principum privilegiis excitata anno salutis 1651” і зберігається у фондах Ягеллонської бібліотеки²². Другий рукопис під ідентичним заголовком, нині також утрачений, був датований 1652 р. Скромніше прикрашений, але більш змістовний він висвітлював генеалогію шляхетського роду герба „Zadora” *vel* „Plomien”, до якого належали магнати Лянцкоронські та менш знаний рід Воєнських. У 1662 р. документи, які С. Воєнський надав для виводу свого шляхетства, було внесено до Коронної метрики²³. Поміж ними був і привілей Казимира III від 1370 р.

За матеріалами рукопису „Flamma rediviva” засновником роду був французький рицар Задора, який близько 1060 р. оселився в Польщі. Король дарував йому землі неподалік Кракова, де він невдовзі заклав село Бжезе. Прагнучи підкреслити давнє й славетне походження своїх предків, Задора 1065 р. поклопотався у французького короля Філіпа I про диплом, у якому говорилося, що рід його за римських часів походив від губернатора Галлії, а пізніше посідав високе становище у Франції²⁴. Зміст

²⁰ K. Prokop, *Stanisława Wojeńskiego droga do biskupiej infuły. Perypetie kościelnej kariery syna rektora Akademii Krakowskiej*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 2017, r. 67, s. 86–89.

²¹ Ibidem, s. 78.

²² Biblioteka Jagiellońska, rkp. 1890.

²³ Archiwum Główne Akt Dawnych [далі: AGAD], Metryka Koronna [далі: МК] 204, fol. 62^v–87^v.

²⁴ Z. Lasocki, op. cit., s. 178.

диплому, що його С. Воєнський подав у дослівному викладі, зберігся у вигляді трансумпту в документі короля Владислава III від 1440 р.²⁵ Французьке походження Лянцкоронських, як власне й Воєнських, зрештою, було лише недолугою спробою фальсифікації²⁶. Поява цього документа була зумовлена прагненням С. Воєнського до ушляхетнення власного родоводу, задля реалізації кар'єрних амбіцій. На шляху до цієї мети він не гребував навіть відвертою містифікацією минулого своїх предків.

З документів, внесених до Коронної метрики дізнаємося, що нащадки Задори впродовж кількох наступних століть обіймали в Польщі високі церковні й світські посади. У XIV ст. за вірну службу королівської ласки добулися вже відомі нам брати Збігнев і Станіслав із Бжезя. Збігнев відзначився насамперед тим, що 1355 р. в товаристві 500 вершників супроводжував імператора Карла IV під час його коронаційної мандрівки до Риму (*ad capiendum Sacrum Imperii diadema*)²⁷. Про Станіслава ж мовиться, що він неодноразово вирушав як посол до імператора та інших правителів, а за свою посольську місію до Венеції навіть дістав прізвисько „Венецієць” (*Venetus*)²⁸. За це імператор, нібито, дарував обом братам титули графів та герб. Привілей видано в Празі 28 серпня 1355 р. *per manus* Яна з Літомишля, єпископа і придворного канцлера Карла IV. У документі не названо жодного свідка, що викликає певну підозру. Зрештою, наявність у тексті привілею вже знайомого нам титулу *exercituum regni Polonici campiductor*, яким іменовано Збігнева із Бжезя, дозволяє стверджувати, що ми маємо справу з фальсифікатом.

Доказом на користь правдивості привілею Карла IV могла б слугувати угода від 29 травня 1385 р., за якою Ян, син Станіслава відступав Пшедбору, сину Збігнева свою частку села Бжезе за 150 марок²⁹. Водночас як перший так і другий названі синами графів. Утім, та обставина, що цей документ відомий нам винятково зі списків і перебуває в одній вервечці з іншими фальсифікатами, свідчить проти його автентичності.

²⁵ ІРНБУВ, ф. 301, од. зб. 541л. [Inventarium], арк. 202 зв.; *Inventarium omnium et singulorum privilegiorum, literarum, diplomatum*, ed. [E. Rykaczewski], Beroloni 1862, s. 203.

²⁶ Сприятливою нагодою для цього стала інвентаризація архіву Коронного скарбу 1682 р., до якої С. Воєнський, тоді вже єпископ кам'янецький, мав безпосередній стосунок, оскільки саме йому було довірено очолити інвентарну комісію. Під час її роботи до архіву було підкладено низку фальсифікатів, серед яких і трансумпт 1440 р. (А. Kłodziński, *O Archiwum Skarba Koronnego na Zamku Krakowskim*, Kraków 1923, s. 254).

²⁷ AGAD, МК 204, fol. 72^r. Загін Збігнева нібито складався з 200 копейників („*hastatos*”) і 300 вершників у легкому озброєнні („*levioris armaturae*”).

²⁸ *Ibidem*, fol. 72^r, 79^v–80^v.

²⁹ KDM, t. 3: 1333–1386, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1887, nr 944. Примітно, що упорядник збірника облікував цей документ без будь-яких застережень щодо його оригінальності.

Повертаючись до привілею Казимира III для панів із Бжезя, варто ще сказати кілька слів з приводу його зовнішніх рис. Впадає в очі відсутність лініювання пергаменного аркуша, що є характерною ознакою багатьох документів Казимира III. Зовнішній вигляд королівської печатки не викликає застережень. Шнурок, на якому її підвішено, не має видимих слідів механічного втручання (наприклад розрізів) і повторного використання. Але його забарвлення³⁰ та спосіб кріплення до пергамену – не властиві для документів, що виходили з канцелярії Казимира III. Зроблені в закладці отвори для просмикування шнурка мають форму трикутника \wedge , тоді як для тогочасних дипломів Казимира III притаманні отвори округлої, напівкруглої, або чотирикутної форми³¹. Це дає підстави вважати, що печатку було знято з якогось автентичного документа і підвішено до нашого фальсифікату без дотримання відповідних канцелярських норм Казимирового часу. Будучи очільником комісії з інвентаризації архіву Коронного скарбу, С. Воєнський мав безпосередній доступ до королівських документів, а отже й безліч нагод для того, аби заволодіти оригінальною печаткою останнього Пяста.

Отже, привілей Казимира III для Збігнева із Бжезя та його кривних можна справедливо віднести до кола фальсифікатів, виготовлених у середині XVII ст. на замовлення С. Воєнського для підтвердження його шляхетства. Водночас та частина документа, у якій йдеться про надання Збігневичам міста Влодзіслав з прилеглими селами, найімовірніше, базується на автентичному дипломі, що його польський король видав незадовго до своєї смерті³². Надання не було скасоване Людовіком Анжуйським. На це опосередковано вказує у своїй хроніці Ян із Чарнкова, а також та обставина, що Пшедбор із Бжезя, а пізніше і його син Збігнев називали себе володарями Влодзіслава.

³⁰ Пасма шовку світло-коричневого кольору, подекуди з блідо-рожевим відтінком. У косу шнурка вплетено сухозлітку.

³¹ S. Kętrzyński, op. cit., s. 110–111, прим. 3.

³² З. Ласоцький вважав, що для написання цієї частини фальсифікату С. Воєнський використав нотатку Яна Длугоша (Z. Lasocki, op. cit., s. 186). З цієї думкою важко погодитися, хоча б з огляду на розбіжності в датах. Длугош слідом за Яном із Чарнкова повідомляє, що Збігневичі отримали місто Влодзіслав згідно із заповітом Казимира III, складеного 3-го листопада, натомість наш привілей датовано 7-м вересня. Отож, якби С. Воєнський послуговувався працею краківського каноніка, то, напевно, запозичив би у нього й відповідну дату.

ДОКУМЕНТ

Пшедбуж, 7 вересня 1320

Король Польщі Казимир III підтверджує привілей імператора Карла IV для Збігнева із Бжезя та його брата Станіслава про надання їм титулу графів Священної Римської імперії, а також герба. Синам Збігнева Пшедбору та Пакославу король надає в спадкове володіння місто Влодзіслав із прилеглими селами.

Оригінал: Київ, Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, ф. V (Одеське товариство історії та старожитностей), од. зб. 3695. Пергамен: 412×310+77 мм. Готичне письмо. Чорнило брунатне. Текст розміщено на 22 рядках без попереднього лініювання. Окремі місця в тексті підкреслено для увиразнення найважливіших положень документа. На закладці та маргіналіях містяться записи про облятування з XVIII ст. На шовковому шнурку – маєстатична печатка, відтиснута у воску натурального кольору (F. Piekosiński, *Pieczęcie polskie wieków średnich*, cz. 1, Doba Piastowska, Kraków 1899, nr 377). Стан збереженості печатки – задовільний. На звороті аркуша міститься стара сигнатура: 195 у червоному колі.

Копії: 1. Kraków, Archiwum Narodowe, Acta Castrensia Cracoviensia, sygn. 29/5/0/2/716, p. 2059–2062. Уписання (від 7 вересня 1646 р.) з оригіналу, поданого Веспасіаном Лянцокоронським, препозитом Бобровницьким та Пшедбором Лянцокоронським. Заголовок: Oblata privilegii olim divae memoriae Casimiri regis Poloniae Lanckorunskim servientis.

2. Kraków, Biblioteka Jagiellońska, sygn. BJ rkp. 1890, fol. 14^r–15^v. Заголовок: Privilegium Casimiri Magni. Список 1651 р. з копії 1.

3. Warszawa, Archiwum Główne Akt Dawnych, sygn. MK 204, fol. 80^r–81^r. Список 1662 р. з копії 1.

Видання: 1. KDM, t. 1, s. 369–372, на основі копії 1.

2. S. Borkiewicz, *Z przeszłości ziemi Jędrzejowskiej. Monografie miejscowości i osiedli*, [w:] Tenże, Z. Linowski, *Monografia historyczna i gospodarcza powiatu Jędrzejowskiego*, Kielce 1937, s. 210–211, прим. 474, на основі копії, походження якої автор не вказав.

Уваги: Текст документа публікується згідно з правилами, запропонованими: A. Wolff, *Projekt instrukcji wydawniczej dla pisaných źródeł historycznych do połowy XVI wieku*, *Studia Źródłoznawcze*, 1, 1957, s. 151–181.

У 2018 р. документ було відреставровано співробітниками Центру консервації та реставрації Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

¶In nomine Domini amen¶ Quod magna regum fieri decrevit auctoritas ratum atq(ue) stabile debet p(er)petuo p(er)manere. Igitur notum sit omnibus tam presentibus quam futuris, | presentem literam inspecturis, quod nos Kazimirus Dei gra(tia) rex Polonie, n(ec)non Cracovie, Sandomirie, Siradie, Lancicie, Cuiavie, Pomeranie, Russieq(ue), d(omi)nus et heres, nihil unq(ua)m | eque cupimus, q(ua)m militum nostror(um) quor(um) probatum virtutem habemus, com(m)oda prospicere, ne illorum fidelia obseq(ui)a maneant absq(ue) debita gratificatione. Proinde n(on) est in nobis extin|cta meritorum memoria strenui ac mag(nifi)ci viri comitis Zbignei de Brzezie, qui n(on) solum in diversis expeditionibus tanq(uam) validus miles p(ro) n(ost)ra totiusq(ue) regni incollumitate fortiter certavit, munusq(ue) exercituum n(ostro)rum campiductoris feliciter obivit, verum propria hac fideli(tat)e n(on) contentus, fratrem quoque suum natu minorem Stanislaum comitem n(ost)ris obseq(ui)is ita mancipavit, q(uo)d eiusdem opera sepius ad ser(eniss)imos Romanor(um) imperatores atq(ue) in causa sere(nis)imi Hungarie regis ad Venetorum dominium usi fuerim(us) tali eius dexter(ita)te, q(uo)d etiam in reditu Venetius ab omnibus fuerit appellat(us). Iure merito itaq(ue) hec utriusq(ue) gloria non solum in regno n(ost)ro floret, verum ad externos quoq(ue) principes pertransiit n(on) irremunerata, dum se(re)n(is)imus et exe(lentis)simus d(omi)nus Carolus Quartus Romano(rum) imperator eosd(em) Zbigneum et Stanislaum fratres eo(rum)q(ue) successor(es) leg(i)t(i)mos in suoset Sacri Imperii Romani comites assumpsit et extulit, omnibusq(ue) libertatibus et honoribus, q(ui)bus Romani Imperii comites utunt(ur), donavit arma quoq(ue) et insignia illorum locupletavit, dans illis auc(torita)tem ad diff(erentia)m aliorum de armis Plomien militum portandi scutum quadripartit(um), cuius area superior dextra et inferior sinistra rubea, aquilam auream corona insignitam, cauda et alis expansis versus sinistram positam habet, sinistra vero superior et dextra inferior cerulea caput leonis flammis hiantis, antiq(uum) familie decus portat. In medio horum scutum ceruleum parvum, in quo leo aureus flammam spirans, corona ornatus cauda bicipiti sursum retorta, situ quasi ad pugnam versus dextram partem compositus cernitur. Supra hec scuto insident galee due aperte cancellato ore coronis aureis ornate, e q(ui)bus fascie dependent aurei et cerulei coloris, e corona vero galee dextre eminent aquila huic similis, que in scuto cernitur, a sinistra leo pubetenus apparet gladium pede tenens, in ceteris leoni interno similis. Que quidem omnia ad decus et gloriam supramemoratorum comitum ita disposita nos quoq(ue) supranominatus Kazimirus rex in regno dominiisq(ue) nostris clementer admittimus et concedimus. Quo vero magis etiam post fata Zbignei comitis virtutem et merita gratia nostra prosequam(ur), dilectis nobis Predborio^{b2}, et Pakoslao³, eiusdem Zbignei comitis filis, aulicis et clientibus nostris, a parte suo nobis testam(en)to commendatis, damus, donamus in perpetuum iure hereditario oppidum nostrum Wlodziaw cum suo territorio et villis pertinentibus iuxta metas an-

tiquas domini Wlodzislav(i)ens(is) ad hoc eximimus omnes subditos tam in ipso Wodzislav, quam in villis ad illud pertinentibus, a iurisdictione quorumcumque iudicum, sed eos prefatis Predborio et Pakoslao, eorumque successoribus subiicimus in omnibus iudicandos. Et hec omnia damus donamus admittimus et perpetuamus sigillis nostris regalibus subappensis. Actum et datum Predborie, in vigilia Nativitatis beate Marie virginis, anno D(om)ini millesimo trecentesimo septuagesimo. Presentibus his testibus: Pelkone iudice Sandomiriensi⁴, Vilcico subiudice⁵, Mathia canonico Cracoviensibus⁶, Paulo de Lodzia secretario⁷, Ubislao de Kurnik⁸, Iacobo de Gay⁹, Petrko de Dambno¹⁰, Creslao de Rogienice¹¹, aulicis nostris, Ioanne decano Cracoviensi regni cancellario¹², per cuius manus datum est, et aliis quam plurimis fide dignis.

^a Ініціал заввишки 11 рядків (85 мм),

^b над цим словом іншою рукою чорним атраментом дописано слово „Zbigneo”.

¹ Збігнев із Бжезя герба Задора, син кастеляна і воеводи серадзького Збігнева із Хелма, відомий з актових документів за 1309, 1370 рр. KDM, t. 1, nr 141; s. 369–370.

² Пишедбор із Бжезя герба Задора, син Збігнева із Бжезя, підстолий краківський (1364–1370), маршалок Королівства (1376–1378; 1381–1387). *Urzednicy matorpolscy XII–XV wieku. Spisy, red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1990 [далі: UM], s. 106, але також 69; Urzednicy centralni i nadworni Polski. Spisy, red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1992 [далі: UCN], s. 77; J. Wyrozumski, Przedbór z Brzezia, [w:] *Polski słownik biograficzny [далі: PSB], t. 28 (1985), s. 698.**

³ Пакослав із Бжезя герба Задора, син Збігнева із Бжезя, відомий з актових документів за 1365, 1370 рр., та судових книг за 1389–1400 рр. *Zbiór dokumentów matorpolskich, cz. 1: Dokumenty z lat 1257–1420, wyd. S. Kuraś, Wrocław 1962 [далі: ZDM], nr 114; KDM, t. 1, s. 369–370; Ant. lib., p. 1–2, nr 5224, 5250, 7350, iw. 95/13,18, 230/38, 242/60, 265/90, 272/39, 289/7, 311/29, 325/72.*

⁴ Пелка Зубр із Чижова герба Гриф, хорунжий краківський (1351–1361), суддя земський сандомирський (1362–1370). UM, s. 50, 209; K. Mosingiewicz, *Pelka Ząbr z Czyżowa, [w:] PSB, t. 25, Wrocław 1980, s. 579.*

⁵ Вільчек із Вроцимовиць, писар земський краківський (1343–1350), підсудок земський сандомирський (1359–1370). UM, s. 82, 199; J. Kurtyka, *Krąg rodowy i rodzinny Jana Pakostawica ze Stróżysk i Rzeszowa (ze studiów nad rodem Półkożiców w XIII i XIV wieku), „Przemyskie Zapiski Historyczne” 1989/1990, r. 6–7, s. 25–29.*

⁶ Кілька краківських каноніків з таким іменем виступають в королівських документах того часу. Але, з огляду на відсутність відтопонімічного означення, важко сказати, про кого саме йдеться.

⁷ Не зустрічається в інших документах.

⁸ Так само.

⁹ Якуб Жешотко із Гаю, відомий з актових документів за 1375, 1385 рр. та судових книг за 1384–1398 рр. *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa: 1257–1506, cz. 1, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1879, nr 49; Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej ś. Wacława, cz. 2: 1367–1423, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1883, nr 326; ZDM, cz. 1, nr 175; Ant. lib., p. 1–2, nr 2879, 4913, 5080, 5160, 5377, 5473, iw. 124/14, 148/3,4, 151/9, 166/17, 189/21, 195/17, 199/10, 216/12, 258/21.*

¹⁰ Можливо Петро, син Петра зі Шекоцин герба Одровонж, кастеляна люблінського, власника с. Дембно, був підстолием королеви Ядвіги (1392–1394). Щоправда Петро (Молодший) почав писатися „de Dambno” лише з 1398 р., після поділу батьківського спадку. UM, s. 205; Ant. lib., p. 2, nr 7327.

¹¹ Не зустрічається в інших документах.

¹² Януш Сухивілк герба Гжимала, канцлер руський (1356), краківський (1357–1373), архієпископ гнєзненський (1374–1382). UCN, s. 52; A. Marzec, *Sapientior inter proceres Poloniae. Kariera polityczna Janusza Suchywilka herbu Grzymała (1336–1374)*, [w:] *Polska i jej sąsiedzi w różnym średniowieczu*, red. K. Ożóg, S. Szczur, Kraków 2000, s. 9–53.

Фото 1. Королівський привілей для панів із Бжезя від 7 IX 1370 р.
(Foto 1. Przywilej królewski dla panów z Brzezia z 7 IX 1370 r.)

Фото 2. Маєстатична печатка короля Польщі Казимира III
(Foto 2. Pieczęć majestatyczna króla Polski Kazimierza III)

Bibliografia

Źródła archiwalne

- Instytut rękopisu Nacionalnoï biblioteki Ukraïni imeni V. Ī. Vernads'kogo, Kiïv
Lwïws'ka greko-katolic'ka mitropoliča konsistoriâ, f. XVIII.
Odes'ke towaristwo istoriï ta starožitnostej, f. V, od. zb. 3695.
Cerkowno-arheologičnij muzej pri Kiïws'kij duhovnij akademii, f. 301, od. zb. 5411.
Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, sygn. MK 204.
Archiwum Narodowe w Krakowie
Acta Castrensia Cracoviensia, sygn. 29/5/0/2/716, p. 2059–2062.
Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, sygn. BJ rkp. 1890.

Źródła drukowane

- Antiquissimi libri iudiciales terrae Cracoviensis*, p. 1: 1374–1390, ed. B. Ulanowski, *Starodawne prawa polskiego pomniki*, t. 8, [cz. 1], Kraków 1884.
Antiquissimi libri iudiciales terrae Cracoviensis, p. 2: 1394–1400, ed. B. Ulanowski, *Starodawne prawa polskiego pomniki*, t. 8, [cz. 2], Kraków 1886.
Joannis de Czarnkow Chronicon Polonorum, oprac. J. Szlachtowski, [w:] *Monumenta Poloniae historica*, t. 2, wyd. A. Bielowski, Lwów 1872, s. 619–756.

- Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej ś. Wacława*, cz. 2: 1367–1423, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1883.
- Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, [t. 1]: 1178–1386, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1876.
- Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. 3: 1333–1386, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1887.
- Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa: 1257–1506*, cz. 1, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1879.
- Prawo polskie w praktyce sądowej XIV i XV wieku. Wyciągi z najdawniejszych ksiąg sądowych ziemi Krakowskiej*, wyd. A.Z. Helcel, *Starodawne prawa polskie pomniki*, t. 2, Kraków 1870.
- Zbiór dokumentów małopolskich*, cz. 1: *Dokumenty z lat 1257–1420*, wyd. S. Kuraś, Wrocław 1962.

Opracowania

- Borkiewicz S., Linowski Z., *Monografia historyczna i gospodarcza powiatu Jędrzejowskiego*, Kielce 1937.
- Cynarski S., *Dzieje rodu Lanckorońskich z Brzezia: od XIV do XVIII wieku: sprawy kariery urzędniczej i awansu majątkowego*, Warszawa 1996.
- Černuhin Ě., *Kolekciã rukopisù ta arhiv mitropolita Andreã Šeptic'skogo. Katalog fondu XVIII Institutu rukopisu Nacionalnoï biblioteki Ukraïni ineni V. Ī. Vernad'skogo*, Kiïv 2011.
- Dąbrowski J., *Ostatnie lata Ludwika Wielkiego 1370–1382*, Kraków 2009 (wyd. 2).
- Gawęda S., *Możnowładztwo małopolskie w XIV i w pierwszej połowie XV wieku. Studia z dziejów rozwoju wielkiej własności ziemskiej*, Kraków 1966.
- Gąsiorowski A., *Donacje Kazimierza Wielkiego dla rycerstwa*, „*Studia i materiały do dziejów Wielkopolski i Pomorza*” 1979, t. 13, z. 1.
- Inventarium omnium et singulorum privilegiorum, literarum, diplomatum*, ed. [E. Rykaczewski], Beroloni 1862.
- Kętrzyński S., *O elementach chronologicznych dokumentów Kazimierza Wielkiego*, [w:] *Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Historyczno-Filozoficzny. Serya II*, t. 31, Kraków 1914.
- Kłodziński A., *O Archiwum Skarbcza Koronnego na Zamku Krakowskim*, Kraków 1923.
- Kuczyński S.M., *Polskie siły zbrojne za Kazimierza Wielkiego i Andegawenów*, „*Studia i Materiały do Historii Wojskowości*” 1965, t. 11, cz. 2.
- Kurtyka J., *Krąg rodowy i rodzinny Jana Pakostawica ze Stróżysk i Rzeszowa (ze studiów nad rodem Półkoźców w XIII i XIV wieku)*, „*Przemyskie Zapiski Historyczne*” 1989/1990, r. 6–7.
- Lasocki Z., *O falsyfikatach w Archiwum Skarbcza Koronnego*, „*Miesięcznik Heraldyczny*” 1930, nr 9.
- Luczyński J., *Majątki ziemskie panującego w Małopolsce do 1385 roku*, Poznań 1967.
- Marzec A., *Sapientior inter proceres Poloniae. Kariera polityczna Janusza Suchywilka herbu Grzymała (1336–1374)*, [w:] *Polska i jej sąsiedzi w późnym średniowieczu*, red. K. Ożóg, S. Szczur, Kraków 2000.
- Mosingiewicz K., *Pełna Zqbr z Czyżowa*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 25, Wrocław 1980.
- Piekosiński F., *Pieczęcie polskie wieków średnich*, cz. 1, *Doba Piastowska*, Kraków 1899.
- Prokop K., *Stanisława Wojeńskiego droga do biskupiej infuły. Perypetie kościelnej kariery syna rektora Akademii Krakowskiej*, „*Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej*” 2017, r. 67.
- Spieralski Z., *Geneza i początki hetmaństwa w Polsce*, „*Studia i Materiały do Historii Wojskowości*” 1960, t. 5, cz. 1, s.
- Urzędnicy centralni i nadworni Polski. Spisy*, red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1992.
- Urzędnicy małopolscy XII–XV wieku. Spisy*, red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1990.
- Wyrozumski J., *Przedbór z Brzezia*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 28, Wrocław 1985.

Tymur Horbach

Z historii jednego falfyfikatu: przywilej Kazimierza III dla panów z Brzezia

Streszczenie

W niniejszym artykule omowino kwestiję autentyczności przywileju króla Kazimierza III dla Zbigniewa z Brzezia i jego rodziny z 7 września 1370. Dokument ten zawiera potwierdzenie wcześniejszego przywileju cesarza Karola IV dla Zbigniewa i jego brata Stanisława o nadaniu im tytułu hrabiów Rzeszy i herbu, oraz darowanie przez poskiego władcy synom Zbigniewa Przedborowi i Pakosławowi miasta Włodzisław. Podjęto próbę uzasadnić tezę, że dokonane na rzecz panów z Brzezia nadanie nie zostało skasowane przez Ludwika Węgierskiego, natomiast na nim został oparty sporządzony w połowie XVII wieku przez ks. S. Wojeńskiego falfyfikat bogatszego w treści przywileju królewskiego. Do artykułu dołączono tekst nieznanego dotychczas oryginału tego przywileju, który obecnie przechowuje się w zbiorach archiwum Instytutu rękopisu Biblioteki Narodowej im. Włodzimierza Wiernadskiego w Kijowie.

Słowa kluczowe: Kazimierz III, przywilej, falfyfikat, panowie z Brzezia

Tymur Horbach

The story of one forgery: Casimir III's privilege for the landowners of Brzeż

Abstract

The article discusses the issue of authenticity of a privilege granted by king Casimir III to Zbigniew of Brzeż and his family on September 7, 1370. The document confirms the earlier privilege granted by emperor Charles IV to Zbigniew and his brother Stanisław, giving them the title of counts of the Reich and a coat of arms, and also endows the sons of Zbigniew (Przedbor and Pakosław) with the Polish town of Włodzisław. The article provides evidence for the thesis that this bestowal was not canceled by Louis I of Hungary. The document was the basis for a much broader privilege, forged by father S. Wojeński in the mid-17th century. The article is supplemented by the previously unknown original text of the privilege, which is now part of the collection of the archive of the Institute of Manuscripts in the Vladimir Vernadsky National Library in Kyiv.

Keywords: Casimir III, privilege, forgery, landowners of Brzeż